

УДК: 821.111Ш – 12.03

Білоус Богдан
(Житомир)

Вільям Шекспір у перекладах Бориса Тена

У статті йдеться про перекладацький досвід Бориса Тена – автора українських перекладів п'єс Вільяма Шекспіра: «Віндзорські жартівниці», «Ричард III», «Тім Андронік», «Антоній і Клеопатра» та «Макбет». Зазначається, що у своїй роботі перекладач намагався передавати особливості мовлення шекспірівських персонажів та враховувати специфіку української традиційної версифікації і мови.

Ключові слова: Борис Тен, Вільям Шекспір, Віктор Гуменюк, переклад, версифікація

Житомирський перекладач Борис Тен (Микола Васильович Хомичевський) (1897–1983) відомий не лише перекладами «Одіссеї» та «Іліади» Гомера, «Поетики» Аристотеля, драм Софокла, Аристофана, Есхіла, а й кількох п'єс Вільяма Шекспіра. Творчість англійського драматурга зацікавила його ще у 40-х роках ХХ ст., відтоді інтерес до Шекспіра не згасав ніколи. Більше того, Борис Тен мріяв про повний переклад Шекспіра українською мовою. Дізнаємося про це із його листування з українським літературознавцем Тимофієм Духовним. У листі від 30 квітня 1976 р. Борис Тен писав: «Виступ М. Бажана на з'їзді письменників у Москві із згадкою про те, що в грузинів та естонців є вже повний Шекспір, а в нас нема, кінець кінцем наведе когось на думку, що й нам треба мати повного. Не знаю, чи знайомив Вас із своєю епіграмою з цього приводу:

*Шекспір – дозрілості театрів міра,
А може, і народів та країн.*

*Чи зле, чи добре, а Куліш один
Нам переклав тринадцять п'єс Шекспіра.
І повністю для естів і грузин
Співця британського лунає ліра.
Ми ж тільки на тритомник спромоглись,
А повністю – ще видамо колись»¹.*

У цій епіграмі Борис Тен натякає на україномовне тритомне видання творів Шекспіра, яке з'явилося у «Дніпрі» 1964 року, де були вміщені переклади і самого Бориса Тена, зокрема: вірші до «Віндзорських жартівниць» та «Життя і смерть короля Річарда III». Перед тим перекладач взяв участь у виданні двотомника Шекспіра (1952), до якого увійшли переклади, використані згодом у тритомнику.

Проте Шекспіром Борис Тен зацікавився ще раніше. У музеї Житомирського театру імені Івана Кочерги зберігається афіша, в якій подано докладні відомості про репертуар театру у сезоні 1945–1946 рр. У тому репертуарі значиться п'єса Шекспіра «Приборкання непокірної», над перекладом якої спільно працювали Борис Тен та Іван Кочерга.

Після тритомного видання Шекспіра Борис Тен, напружено працюючи над перекладом «Іліади» Гомера (переклад «Одіссеї» з'явився друком ще 1964 р.), переймався і «повним Шекспіром», про що свідчить його учень, нині доктор філології із Сімферополя Віктор Гуменюк. «Нашою спільною роботою, – згадує В. Гуменюк, – став переклад трагедії Шекспіра «Тіт Андронік», здійснений для Запорізького театру імені М. Щорса. Передача всіх змістових і художніх відтінків (наприклад, розлогих шекспірівських метафор), особливостей мови персонажів – на все це майстер, природно,

---

¹ *Духовний Т.* Незабутні зустрічі // Жадань і задумів не спокій. З творчої спадщини Бориса Тена: Вірші, переклади, статті, листи, спогади. – К.: Рад. письменник, 1988. – С. 340.

VI. Перекладацькі та інтермедіальні проєкції ренесансних творів

звертав пильну увагу і при тому наголошував на необхідності невимушеного плину вірша. Найменша версифікаційна незграбність, казав, зводить нанівець немало старань»².

Працюючи поруч із Борисом Теном, В. Гуменюк помітив чимало такого із його досвіду, що стосується мистецтва перекладу. Борис Тен тонко відчував не лише проблематику, специфіку образів-персонажів у творах Шекспіра, а і його стилістику, особливе мовлення. Зокрема, він помітив, що у Шекспіра кожен рядок – по своєму завершена фраза, на що слід зважати перекладачеві. Але при цьому ставитися до рядка не сліпо, догматично, а мати на увазі, що подекуди у драматурга трапляються закінчення фраз посеред рядка, урізані рядки тощо. Головне, що варто врахувати у цих випадках, при перекладі необхідно домагатися, аби фраза (навіть переходячи з рядка в рядок) звучала природно, органічно.

«Борис Тен, – зазначає В. Гуменюк про ставлення перекладача до текстів Шекспіра, – був рішучим прихильником однакової кількості рядків в оригіналі й перекладі. Збільшення такої кількості вважав поразкою, ознакою невміння зорієнтуватись у невичерпному багатстві мовної стихії. Безвихідних моментів, казав, не буває – скільки разів зневірявся знайти вдалий український відповідник, а врешті-решт знаходив»³.

Перекладаючи Шекспіра, Борис Тен зважав не лише на специфіку англійського тексту, а й на закономірності та особливості української традиційної версифікації та мови. Наприклад, у десятискладовому шекспірівському рядку останній склад є ненаголошеним (трагедія «Тіт Андронік»), проте Борис Тен такий рядок, як «Просіть прощення в

---

² Гуменюк В. *Amici vitam ornant* // Жадань і задумів не спокій. З творчої спадщини Бориса Тена: Вірші, переклади, статті, листи, спогади. – К.: Рад. письменник, 1988. – С. 375.

³ Там само. – С. 376.

імператора» замінював на рядок «Прощення в імператора просіть», тобто робив останній склад наголошеним, як цього вимагала традиція українського віршування. Так само вважав, що українська приблизна рима звучить у загальному мовному контексті значно приблизніше, ніж англійська, тому радив уникати приблизних рим, незважаючи на їх наявність в оригіналі.

У часи, коли клична форма за офіційним правописом фактично була ліквідована, Борис Тен був її принциповим прихильником, зокрема і в перекладах із Шекспіра. У цьому перекладач вбачав навіть деякі мовні нюанси: наприклад, вважав, що коли звертання складається з двох іменників, другий здебільшого доречніше ставити в називному відмінку – «трибуне Марк», «лорде Йорк».

Робота Бориса Тена над перекладами п'єс Шекспіра у 70-х – на початку 80-х років увінчалася успіхом. Не без його ентузіазму та конкретної перекладацької роботи на світ з'явився у видавництві «Дніпро» шеститомник творів Шекспіра (1984–1986), куди увійшли такі переклади Бориса Тена: «Річард III» (т. 1), «Тіт Андронік» (т. 1), «Макбет» (т. 5), «Антоній і Клеопатра» (т. 5). На жаль, перекладач своїх результатів творчої праці у цьому шеститомнику вже не побачив: у березні 1883 року його не стало.

Переклади Бориса Тена окремих творів Шекспіра відзначаються високою перекладацькою майстерністю, природністю мовного звучання, збереженням композиційно-структурних особливостей оригіналу.

Так Борис Тен сполучив свій перекладацький досвід із давньогрецької літератури з класичною спадщиною видатного англійського драматурга Вільяма Шекспіра, твори якого зазвучали українською мовою та увійшли до скарбниці культурних надбань вітчизняного перекладацтва.